

16–18 ASRLARDA USMONIYLAR IMPERIYASI: SIYOSIY, IQTISODIY VA MADANIY TARAQQIYOT XUSUSIYATLARI

*Norboyev Sirojiddin Qurbonazarovich,
O‘zbekiston Respublikasi IIV Surxondaryo
akademik litseyi tarix fani o‘qituvchisi*

1. Tanlangan mavzu va maqsad

Mavzu tanlovi: Ushbu tezis 16–18 asrlarda Usmoniylar imperiyasining siyosiy tizimi, harbiy tuzilishi, iqtisodiy asoslari va madaniy rivojlanishini ilmiy tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Mazkur davr imperiya tarixining murakkab va o‘zgaruvchan bosqichini tashkil qiladi.

Maqsad: 16–18 asrlarda Usmoniylar imperiyasining ichki boshqaruv tizimidagi o‘zgarishlar, tashqi siyosat yo‘nalishlari, iqtisodiy jarayonlar hamda madaniy hayotdagi yangilanishlarni o‘rganish.

Vazifalar:

1. Imperiyaning siyosiy tizimi va davlat boshqaruvi evolyutsiyasini tahlil qilish.
2. Harbiy islohotlar va ularning imperiya qudratiga ta’sirini o‘rganish.
3. 16–18 asrlardagi iqtisodiy modelni, jumladan savdo va soliq tizimini ko‘rib chiqish.
4. Madaniy hayot, fan, san’at va diniy muhitdagi o‘zgarishlarni yoritish.

2. Kirish qismi

Mavzuning dolzarbligi

Usmoniylar imperiyasi 600 yildan ortiq vaqt davomida uch qit’a hududida siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarga ta’sir ko‘rsatgan yirik davlat bo‘lgan. Ayniqsa 16–18 asrlar imperiya tarixida burilish davri bo‘lib, uning eng qudratli davri (Sulton Sulaymon davri) hamda keyingi tanazzul jarayonlari shu asrlarga to‘g‘ri keladi. Mavzuning dolzarbligi imperiyaning jahon tarixidagi o‘rnini ilmiy asosda tushuntirish va davrning murakkab tarixiy jarayonlarini yoritish zarurati bilan belgilanadi.

Adabiyotlar tahlili

Usmoniylar tarixi bo‘yicha Halil Inalcik, Stanford Shaw, Surayya Faroqi, Bernard Lyuis kabi olimlar tomonidan ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ularning asarlarida imperiyaning siyosiy-huquqiy tizimi, iqtisodiy siyosati va madaniy taraqqiyoti chuqur o‘rganilgan. Biroq ayrim manbalarda 16–18 asrlardagi ijtimoiy jarayonlarning ichki dinamikasi va siyosiy inqiroz sabablariga yetarlicha e’tibor berilmagan. Ushbu tezis mazkur bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

3. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot usullari

- **Tarixiy-taqqosiy tahlil:** Turli davr manbalarini qiyoslab o'rganish.
- **Siyosiy tizimni strukturaviy tahlil qilish:** Davlat boshqaruvi elementlarini o'rganish.
- **Manbashunoslik tahlili:** Usmoniy solnomalari, fermonlar, diplomatik hujjatlar asosida faktlarni o'rganish.

Ma'lumotlarni yig'ish

Tadqiqot uchun ilmiy monografiyalar, arxiv hujjatlari, tarixiy manbalar hamda xalqaro elektron ma'lumotlar bazasidan foydalanildi. Manbalar ishonchliligi ularning ilmiy nufuzi, tarixiy qamrovi va mualliflarning obro'si orqali ta'minlandi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Olingan ma'lumotlar tematik guruhlariga bo'lindi: siyosiy tizim, harbiy tuzilma, iqtisodiy model, madaniy rivojlanish. Har bir bo'lim bo'yicha mavjud fikrlar tahlil qilinib, yangi ilmiy xulosalar chiqarildi.

4. Tadqiqot natijalari**4.1. Siyosiy tizim**

16-asrda Usmoniylar imperiyasi markazlashgan davlat bo'lib, sulton hokimiyati mutlaq kuchga ega edi. Biroq 17-asrdan boshlab davlat boshqaruvida vazirlar, devon amaldorlari va sipohiylar ta'siri ortib, siyosiy beqarorlik yuzaga keldi. "Saray intrigalari" imperiya siyosiy tizimini zaiflashtirdi.

4.2. Harbiy tizimdagi o'zgarishlar

- 16-asrda yanicharlar eng kuchli harbiy kuch sifatida tanilgan.
- 17–18 asrlarda esa ular siyosiy aralashuv tufayli intizomni yo'qotib, harbiy islohotlar zarurati tug'ildi.
- Yevropa harbiy texnologiyalarining jadal rivoji imperiyani qurol-yarog' modernizatsiyasiga majbur qildi.

4.3. Iqtisodiy jarayonlar

16–18 asrlarda iqtisodiy tizim quyidagicha tavsiflanadi:

- 16-asrda savdo aloqalari (Ipak yo'li, Arab dengizi yo'nalishlari) yuqori darajada rivojlangan;
- 17-asrda Yevropa davlatlarining Hind okeani savdosiga kirib kelishi Usmoniylarga raqobat yaratdi;
- soliq tizimidagi korrupsiya iqtisodiy inqirozni kuchaytirdi;
- 18-asrda manufakturalar faoliyati kuchaysa-da, imperiya industrial taraqqiyotdan ortda qoldi.

4.4. Madaniy taraqqiyot

- Arxitektura (Sulaymoniya majmuasi), miniatyura san'ati, ilm-fan (matematika, astronomiya), adabiyot sezilarli rivojlandi.

• 18-asrda Yevropa madaniy ta'siri kuchayib, "Tulipan davri" madaniy modernizatsiyaga yo'l ochdi.

5. Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari

1. 16–18 asrlarda Usmoniylar imperiyasi siyosiy tuzilmasida markazlashgan boshqaruvdan markazdan uzoqlashuvga o'tish jarayoni kuzatilgan.

2. Harbiy sohadagi inqiroz imperiyaning tashqi siyosatdagi muvaffaqiyatsizliklariga olib kelgan.

3. Iqtisodiy tanazzul savdo yo'llari ustidan nazoratning yo'qolishi va soliq tizimidagi muammolar bilan bog'liq bo'lgan.

4. Madaniy hayotda yangi oqimlar paydo bo'lib, Yevropa ta'siri ostida modernizatsiya jarayonlari kuchaygan.

Takliflar

- Usmoniylar tarixini o'rganishda arxiv hujjatlaridan keng foydalanish;
- Turkiya, Yevropa va Markaziy Osiyo tarixchilarining qo'shma tadqiqotlarini kuchaytirish;

- Madaniy merosni o'rganishda qiyosiy metodologiyani keng qo'llash.

Tadqiqot cheklovlari

- ayrim arxiv manbalarining to'liq saqlanmaganligi;
- 17–18 asrlar bo'yicha statistik ma'lumotlarning cheklanganligi;
- manbalarning ko'proq saroy tarixiga qaratilgani.

6. Foydalanilgan adabiyotlar

1. Halil İnalçık. *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600*. London, 1973.
2. Stanford Shaw. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge University Press, 1976.
3. Suraiya Faroqhi. *The Ottoman Empire and the World Around It*. I.B. Tauris, 2004.
4. Bernard Lewis. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford University Press, 1961.
5. Faroqi S. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Istanbul, 2010.
6. Türk Tarix Qurumi materiallari.
7. Encyclopaedia Britannica – "Ottoman Empire" maqolasi.